

TARİH ÖĞRETMENLERİNE GÖRE HATIRATLARIN EĞİTİM-ÖĞRETİM SÜRECİNDE KULLANILABİLİRLİK DURUMLARI

Cengiz DÖNMEZ*
Kubilay YAZICI**
Salih USLU***

ÖZET

Bu araştırma, tarih derslerinde hatıratların eğitimsel bir araç olarak kullanılma durumları ile ilgili tarih öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Betimsel analiz yaklaşımı kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada çalışma grubu belirlenirken nitel araştırmanın amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik durum örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından oluşturulmuş açık uçlu soru formu kullanılmıştır. Veri toplama aracından elde edilen veriler; betimsel analiz yaklaşımına uygun bir şekilde; (1) Betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma, (2) Tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, (3) Bulguların tanımlanması ve (4) Bulguların yorumlanması aşamaları takip edilerek analiz edilmiştir. Analizler sonucunda tarih öğretmenlerinin hatıratların kullanılabilirliği ile ilgili görüşleri “Bilgi Sahibi Olma Durumları”, “Olumlu ve Olumsuz Yönler”, “Derslere Göre Kullanılabilirlik Durumları” ve “Hangi Boyutlarda Kullanılabileceği” temaları altında yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda hatıratların eğitim-öğretim sürecinde kullanılmalarna ilişkin çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tarih, tarih eğitimi, hatırat.

THE USABILITY OF MEMOIRS IN EDUCATIONAL PROCESS ACCORDING TO HISTORY TEACHERS

ABSTRACT

This study is conducted in order to investigate the history teachers' viewpoints related to the usability of memoirs as instructional tools in history lessons. In the study, which is conducted using descriptive analysis approach, typical state/durum sampling method, which is among purposeful sampling methods of qualitative research, is preferred. An open-ended question form prepared by the researchers is used as the data collection tool in the study. The data is analyzed, in accordance with the descriptive analysis approach, following these steps; (1) Creating a framework for descriptive analysis, (2) Processing the data according to the thematic framework, (3) Defining the findings (4) Interpreting the findings. As a result of the analyses, history teachers' points of view on the usability of memoirs in educational process are interpreted under the themes “Having Knowledge”, “Positive and Negative Aspects”, “Usability in Accordance with Lessons” and “Available Dimensions”. Finally, history teachers' points of view on the usability of memoirs in educational process are compared with related studies in literature and several suggestions are made on the issue.

Keywords: History, history education, memoir.

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, cdonmez@gazi.edu.tr

** Doç. Dr., Niğde Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, kyazici@nigde.edu.tr

*** Yrd. Doç. Dr., Niğde Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, salihuslu@nigde.edu.tr

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun geçmişe olan ilgisi çok eski zamanlara kadar uzanmaktadır. Bu ilgi sırasıyla hükümdar adaylarının yetiştirilmesinde, klasik dillerin öğretiminde ve dini metinlerin incelenmesinde tarih konularından yararlanmayı gerekli kılmıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde başta Avrupa ülkeleri olmak üzere pek çok ülkede vatandaşlık eğitiminin gerçekleştirilmesi aşamasında tarih konularından yararlanılmıştır. Yüzyılın sonlarında tarih konuları çeşitli eğitim kademelerinde değişik tarih dersleri adı altında okutulmaya başlanmıştır (Safran, 2006: 175). Ülkemizde ise önceleri dini metinlerle birlikte ele alınan tarih konuları, Tanzimat'ın ilanından sonra padişahların hayatları etrafında şekillenmiş, Cumhuriyetle birlikte ise ulusal tarih odaklı bir tarih eğitiminin gerçekleştirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır (Ünal, 2010). Gerek Osmanlı gerekse cumhuriyet döneminde tarih dersleri, ağırlıklı olarak siyasi konular, savaşlar ve antlaşmaların ele alındığı, önemli kişi, yer ve tarihlerin öğretildiği dersler olarak görülmüştür. Çünkü tarih demek, öğrencilerin öğretmenin sorduğu “kaç tarihinde”, “nerede” ve “kim” sorularına cevap verebilmeleriyle eşdeğer olarak kabul edilmiştir.

2005 yılından itibaren öğretim programlarında dönemin eğitim anlayışı ve toplumun ihtiyaçları doğrultusunda değişiklikler yapılmaya başlanmış, programların hem içerikleri yenilenmiş, hem de içeriğin öğretiminde yapılandırmacı yaklaşımın esas alındığı, bilginin yanı sıra beceri ve değerlerinde eğitim-öğretim sürecinin önemli unsurları oldukları anlayışı uygulamaya geçirilmeye çalışılmıştır. Tarih öğretim programlarında gerçekleştirilen yenileme çalışmaları 8. Sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi ile başlatılmış, zamanla bu yenileme orta öğretimdeki tüm tarih derslerini kapsamıştır.

8. Sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi dışındaki diğer tarih derslerinin öğretim programlarında tarihin genel amaçları içerisinde “Tarihin sadece siyasi değil, ekonomik, sosyal ve kültürel alanları kapsadığını fark ettirerek hayatın içinden insanların da tarihin öznesi olduğu bilincini kazandırmak” durumunda olduğu belirtilmiştir (MEB, 2007; 2011a; 2011b; 2012). Bu görüş 8. sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programında, dersin eğitim ve öğretiminde dikkat edilmesi gereken hususlar başlığı içerisinde “...Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi sadece siyasi, askerî ve diplomatik olaylara indirgenmemeli, aynı zamanda bu derste kültür ve sanat konularına da özellikle vurgu yapılmalıdır” (MEB, 2015: 5) denilerek ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu durum tarih derslerinin içeriğinin sadece siyasi olayları değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik, kültürel konuları da kapsamaması gerektiği yönünde öğrenci görüşleri ile de uyumluluk arz etmektedir (Ulusoy, 2009). Ancak tarih derslerinin işlenmesi için yeterli olmayan ders saatleri (Yıldız, 2003; Bal, 2011) ders içeriklerinin sosyal, ekonomik, kültürel konuları da kapsamaması yönünde engel teşkil edebilmektedir. Bu husus ders kitabı dışındaki kaynakların öğrenme-öğretme sürecinde kullanılmasının önemini artırmaktadır.

Rouet ve diğerlerinin (1997: 86) ifade ettiği gibi tarihsel bilgi; içerisinde resmi belgelerin, ders kitaplarının, tarihçilerin çalışmalarının, hatıratların ve diğer söylem biçimlerinin yer aldığı çeşitli belge ve dokümanlardan elde edilir. Bu bağlamda hatıratlardan, tarihin sosyal, kültürel ve ekonomik boyutlarının ve bu boyutların birbirleriyle olan ilişkilerinin öğrenciler tarafından anlaşılması aşamasında eğitimsel bir araç olarak faydalanılabilir.

Hatırat kelimesi; Webster's New International Dictionary of the English Language isimli sözlükte; "geçmişle ilişkili kişisel deneyimlerden ve bellekten oluşan anlatı" (Aktaran; Fogarty, 2006: 780), Büyük Türkçe Sözlük'te ise "anılar veya andaç" (TDK, 2015) olarak ifade edilmiştir. Doerr (2000: 52) hatıraların, kronolojik veya doğrusal anlatım beklentileri hiçe sayılarak bir kişinin yaşadığı olayları yeniden şekillendirme işi olduğunu dile getirmiştir. Kanaatimizce en yalın ifadeyle hatırat, sınırlı bir bakış açısına sahip bir insanın yaşadıklarının etkisiyle bildikleri üzerinden gördüklerini ve duyduklarını anlamlandırdığı bir yazıdır.

Modern anlayışa göre hafıza, tarih yapmanın ne anlama geldiğinin izahında önemli rol oynayan merkezi bir konudur (Zemylas-Bekerman, 2008: 126). Bu nedenle hatıratlar insan hafızasının tarihi olaylar karşısında gördükleri, duydukları ve hissettiklerinin ayrıntılı olarak kaleme alındığı eserler olmaları açısından önemlidirler. Tarih derslerinde öğrencilerin gerçekleştirmeleri gereken en temel görev, tarihte yaşanmış bir olayı ya da durumu hatırlamalarıdır. Bu aşamada öğrencilerin seçici olan tarihsel hafızalarının, çok dikkat çekici ve günümüzde etkisini devam ettiren sosyal süreçlerin dışındaki bilgileri güçlükle hatırladıkları gerçeği göz önüne alındığı zaman (Wineburg, 2000: 322'den aktaran Bal, 2011: 373) hatıratların eğitim-öğretim sürecinde kullanılmasının önemi daha iyi anlaşılacaktır. Olgun'un (1972: 405) ifadesiyle anıları diğer bir deyişle hatıratları önemli kılan diğer bir husus ise, kişiselikle toplumsallığı bünyesinde barındırmasıdır.

Deibel (2002: 131-132) hatıratların eğitimsel birer araç olarak kullanılabilme gerekçelerini; içeriklerinin ilginç olmasına, yakın dönemde gerçekleşen tarihsel olaylar ile ilgili detaylı bilgiler içermelerine, farklı bir bakış açısıyla hem içeriği hem de süreci vermelerine, öğrencilerin başka bir kaynakta bulamayacakları içerikle ilgili bilgileri sunmalarına dayandırmaktadır. Ona göre hatıratlar sadece politikacıların yaptıklarını değil, aynı zamanda gerçekleşen politikaların sonuçlarının etkisini de içermeleri açısından önemlidirler. Hatıratların eğitim-öğretim sürecinde kullanılmasından elde edilebilecek diğer faydalar ise aşağıda maddeler halinde verilmiştir.

- Ders kitaplarında ekseriyetle yer verilemeyen, olayın geçtiği yerin ve zamanın özellikleri, hatıratlarda ayrıntılı olarak verilir.
- Hatıratlarda sadece tanınmış kişilere yer verilmez. Bunun yanı sıra ismi belki de ilk defa zikredilen, ancak olayın gerçekleştiği anda, olayı etkileyen veya olaydan etkilenen olarak var olan kişilerde yer alırlar.
- Hatıratlar eğitim-öğretim sürecinde değer yapılandırma aşamasında da etkilidirler (Dönmez-Yazıcı, 2008: 250). Bu aşamada hatıratlar, bizzat insanların başından geçen olayların gerçekleşmesi aşamasında ortaya konan davranışlarının değer boyutunun öğrenciler tarafından anlaşılması amacına hizmet ederler.
- Hatıratlar tarih öğretim programlarında tarihsel düşünme becerileri olarak ifade edilen; kronolojik düşünme, tarihsel kavrama, tarihsel analiz ve yorum, tarihsel sorun analizi ve karar verme, tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerilerin (MEB, 2007; 2011ab; 2012) öğrenciler tarafından edinilmesinde ve geliştirilmesinde katkı sağlayacaktır.

- Hatıratlar ile öğrenciler, kişisel çatışmaları, krizlerin psikolojik baskılarını, hükümetlerin kontrolleri dışında gerçekleşen olayları ve şansın tarihteki olayların gerçekleşmesindeki etkilerini ayrıntılı biçimde öğrenirler (Deibel, 2002: 132).
- Hatıratlar, bazen tarihi belgelerde yer almayan çeşitli bilgileri bünyelerinde barındırırlar.
- Hatıratların yazımında kullanılan kelimelerin çeşitliliği, öğrencilerin kelime hazinelerinin gelişmesine katkı sağlayacaktır.
- Hatıratlarda kullanılan dil, edebi bir ürün olarak bu eserlerde hikâyeci bir dilin kullanılmasını gerekli kılmaktadır. Hikâyeci tarih anlatımının tarihsel anlamayı desteklemesi (Carretero-Alphen, 2014) bu eserlerin tarih öğretiminde kullanımının önemini artırmaktadır.

Fakat ülkemizde tarih derslerinin öğretim programları incelendiği zaman, tarihsel bilgi kaynağı olan hatıratlar sadece 8. Sınıf T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programında, “roman, tarihî roman, hikâye, gezi yazısı, şiir ve fıkra” gibi edebi ürünler içerisinde ele alınmışlardır. Edebi ürünlerin, dolayısıyla hatıratların kullanılma gerekçeleri bu programda öğrencilerin ders ile ilişkili konuları sevmelerinde yardımcı olmak şeklinde ifade edilmiştir (MEB, 2015). Kanaatimizce öğretim programlarında hatıratların temel kaynak olmaktan ziyade öğrencilerin dersi sevmelerinde kullanılacak birer araç olarak nitelendirilmelerinde;

- Çok çeşitli içerik, ifade, üslup ve yazım desenine sahip olmaları nedeniyle hatıratların, herkes tarafından ideal olarak kabul edilebilecek belirli bir örneğinin mevcut olmaması (Akar-Karakoç, 2004: 386; Fogarty, 2006: 782),
- Hatıratın, yazarının kendi hayat anlayışı ve zihniyetinin izlerini taşıması ve bu eserlerin tarihsel araştırma ve inceleme yöntemlerine tabii tutulmamaları (Birinci, 1998) gerekçeleri dikkate alınmaktadır.

Tarih öğretim programlarının hiç birisinde hatıratların eğitim-öğretim sürecinde nasıl kullanılacağına yönelik her hangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Hatıratlara, sadece lise düzeyinde İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programının içerisinde 2. üniteye yer alan 5. kazanımın içerisinde “Millî Mücadele sürecinde yaşananlara ilişkin duygu ve düşünceler Nutuk’tan, Mustafa Kemal’in silah arkadaşlarının ve o dönemde yaşayanların hatıratından seçilen metinler üzerinden incelenir (MEB, 2012)” denilerek sınırlı bir biçimde değinilmiştir.

Bu çalışma ile tarih derslerinde hatıratların eğitimsel bir araç olarak kullanılabilirlik durumları ile ilgili tarih öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda;

- Hatıratların tarih derslerinde kullanılabilirliğine yönelik tarih öğretmenlerinin bilgi sahibi olma durumları,
- Hatıratların tarih derslerinde eğitim-öğretim sürecinde kullanılmasının olumlu ve olumsuz yönleri,
- Hatıratların tarih derslerinin hangilerinde eğitimsel bir araç olarak kullanılabileceği,

• Hatıratların tarihin hangi boyutlarının (siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel vd.) öğretimde kullanılabilceği, konularına yönelik tarih öğretmenlerinin görüşleri incelenmiştir.

2. YÖNTEM

Bu araştırma tarih derslerinde hatıratların eğitimsel bir araç olarak kullanılma durumları ile ilgili tarih öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi amacıyla tarama türünde nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Bu doğrultuda betimsel analiz yaklaşımı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu yaklaşıma göre, elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Veriler araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre düzenlenebileceği gibi, görüşme ve gözlem süreçlerinde kullanılan sorular ya da boyutlar dikkate alınarak da sunulabilir. Betimsel analizde, görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilir. Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Bu amaçla elde edilen veriler, önce sistematik ve açık bir biçimde betimlenir. Daha sonra yapılan bu betimlemeler açıklanır ve yorumlanır, neden-sonuç ilişkileri irdelenir ve birtakım sonuçlara ulaşılır. Ortaya çıkan temaların ilişkilendirilmesi, anlamlandırılması ve ileriye yönelik tahminlerde bulunulması da, araştırmacının yapacağı yorumların boyutları arasında yer alabilir (Yıldırım-Şimşek, 2008: 224).

2.1. Çalışma Grubu

Çalışma grubu belirlenirken nitel araştırmanın amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik durum örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Tipik durum örneklemesinde amaç ortalama durumları çalışarak belirli bir alan hakkında fikir sahibi olmak veya bu alan, konu, uygulama veya yenilik konusunda yeterli bilgi sahibi olmayanları bilgilendirmektir. Nitel araştırmanın örnek ve bakış açısı oluşturma yoluyla deneyim kazandırma işlevi, bu tür örneklemin kullanıldığı araştırmalarda açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır (Yıldırım-Şimşek, 2008: 110). Bu doğrultuda araştırmanın çalışma grubunu il merkezinde bulunan liselerde görev yapmakta olan 12 Tarih öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmanın uygulama ve veri toplama aşaması 2014–2015 eğitim öğretim yılında gerçekleştirilmiştir.

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından oluşturulmuş açık uçlu soru formu kullanılmıştır. Açık uçlu soru, araştırmacıya incelemek istediği olguyu esnek ve açık uçlu bir yaklaşımla ele alma olanağı verir (Yıldırım-Şimşek: 2008: 91). Açık uçlu soruların uygunluğunu ortaya koymak amacıyla; dört alan uzmanından soruların içeriği, iki dil uzmanından ise ifade tarzı ve anlam bütünlüğü açısından görüş alınmıştır. Açık uçlu soru formu:

1- Hatıratların tarih derslerinin eğitim-öğretim sürecinde nasıl kullanılabilceğine yönelik yeterli düzeyde bilgi sahibi olduğunuzu düşünüyor musunuz? Neden?

2- Hatıratların tarih derslerinde eğitim-öğretim sürecinde kullanılmasının olumlu ve olumsuz yönleri var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?

3- Sizce hatıratlar tarih derslerinin hangilerinde eğitimsel bir araç olarak okutulabilir? Neden?

4- Sizce hatıratlardan tarihin hangi boyutlarının (siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel vd.) öğretimde yararlanılabilir? sorularından oluşmaktadır.

Katılımcılardan, yukarıda verilen soruların cevaplarını detaylı olarak yazmaları istenmiştir. Sorulara verdikleri cevapların kesinlikle bir başkasıyla paylaşılmayacağı açıkça belirtilmiştir. Araştırmanın amacının, öğretmenlerin sadece kendi düşüncelerini saptamak olduğu belirtilerek görüşlerinde samimi olmaları istenmiştir.

2.3. Verilerin Değerlendirilmesi ve Analizi

Veri toplama aracından elde edilen veriler; betimsel analiz yaklaşımına uygun bir şekilde; (1) Betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma, (2) Tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, (3) Bulguların tanımlanması ve (4) Bulguların yorumlanması (Yıldırım-Şimşek, 2008: 224) aşamaları takip edilerek analiz edilmiştir. Ayrıca katılımcıların açık uçlu soru formuna vermiş oldukları cevaplar bilgisayar ortamına aktarılarak doğrudan alıntılar yapılmak suretiyle sunulmuştur. Veri toplama aracına görüşlerini yazan öğretmenler Ö1, Ö2, Ö3... şeklinde ifadelerle tanımlanmıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

Araştırma kapsamında öğretmenlere hatıratları eğitim-öğretim sürecinde kullanma durumlarının incelenmesine ilişkin olarak yöneltilen sorulara verilen cevaplara bakıldığında, toplam 4 adet tema belirlenmiştir. Bu temalara ilişkin bulgular aşağıda başlıklar altında ele alınarak incelenmiştir.

3.1. BİLGİ SAHİBİ OLMA DURUMLARI

Hatıratların tarih derslerinin eğitim-öğretim sürecinde nasıl kullanılabileceğine yönelik yeterli düzeyde bilgi sahibi olduğunuzu düşünüyor musunuz?

“Bilgi sahibi olduğumu düşünüyorum elbette. Aldığımız akademik eğitim ve bugüne kadar ki mesleki tecrübemiz bu konuda gelişmeye ve bilgi sahibi olmama yardımcı oldu.” (Ö1).

“Yeterli bilgi sahibi olduğumu düşünmüyorum. Eğitim öğretim müfredatı içerisinde hatıratlara neredeyse hiç yer verilmiyor. Bilgi ve tecrübelerim doğrultusunda her zaman her derste uygulamasam da zaman zaman özellikle tarihe ilgisi olan öğrencilere öneri şeklinde kalıyor.” (Ö2).

“Yeterli bilgi düzeyine sahip değilim. Üniversite eğitimim süresince daha çok bilimsel tarih kaynaklarına yönlendirildim. Tarih metodolojisi dersinde bize bu konu hakkında yeterli bilgi verilmedi.” (Ö3).

“Hatıratlar yaşadıkları dönem hakkında daha gerçekçi bilgi verdiklerini düşünüyorum. Sübjektifliği göz önünde bulundurulsa da ilgi çekmek amacıyla iyi olacaktır. Nasıl kullanılacağı hakkında yeterli olduğumu düşünmüyorum.” (Ö4).

“Hayır düşünmüyorum. Tarih çok geniş bir alan ve bu alanda hatırat sahibi birçok insan var. Çoğu hakkında ayrı ayrı hatırat okumak hem zahmetli hem de zaman alan bir durum. Belli başlı hatıratlarla tarihi olayları aktarmaya çalıştığım için çoğuna yer

veremiyorum. Fakat hatıratların eğitim-öğretim sürecinde nasıl kullanılabilceğini az çok biliyorum.” (Ö5).

“Bu konuda yeterli düzeyde bilgi sahibi olduğumu söyleyemem. Çünkü eğitim ve öğretim için hiçbir şeyin yeterli olduğunu düşünmüyorum. Bir konuda yeterli olduğumuza inandığımız anda durağanlık başlamış demektir. Oysa eğitimde süreklilik esastır. Bir hayat boyu öğretme ve öğrenme devam etmektedir.” (Ö7).

“Bilgi sahibi olduğumu düşünüyorum. Ancak uygulamıyorum. Bunun nedeni ise Lise Tarih müfredatının çok yoğun olması ve ders sürelerinin az olması. Derslerde hatıratlara yer verildiği zaman uygulanması gereken müfredattan geri kalıyor ve tamamlanamıyor. Ayrıca öğrenci seviyelerinin düşük olması, Meslek Lisesi olması itibarıyla, meslek eğitimine ağırlık verilmesi.” (Ö8).

“Kısmen bilgi sahibi olduğumu düşünüyorum. Tarih kaynaklarının önemli bir yönünü oluşturan hatıratların dönemin şahitlerinin dilinden olayları günümüze aktarması tarihçi için önemli bir materyal olmasını sağlamaktadır.” (Ö9).

“Yeterli olmasa da belli bir görüşüm var. Hatıratlar dönemin bakış açısını anlamak açısından faydalıdır. Fakat çoğunlukla sahibinin görüş açısını ve anlatmak istediklerini yansıtır.” (Ö10).

“Evet” (Ö11).

“Kısmen diyebilirim. Çünkü tam anlamıyla yeterli düzeye sahip olmanın çok kolay olduğunu düşünmüyorum. Derslerde hatıratlardan bahsetmekle birlikte, hatıratların yüzde yüz objektif olamayacağını da belirtiyorum.” (Ö12).

Çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin soru hakkındaki görüşleri incelendiği zaman, öğretmenlerin büyük çoğunluğunun hatıratların nasıl kullanılabilceği konusunda yeterli bilgi sahibi olmadıklarını ifade ettikleri, 2 öğretmenin ise bu konuda yeterli bilgi sahibi olduklarını belirttikleri görülmektedir. Bu durumun gerekçesi olarak tarih öğretmenlerinin lisans eğitimleri sırasında hatıratların eğitim-öğretim sürecinde nasıl kullanılabilceğine yönelik bir eğitim almamaları gerekçesi ileri sürülebilir.

3.2. OLUMLU VE OLUMSUZ YÖNLER

Hatıratların tarih derslerinde eğitim-öğretim sürecinde kullanılmasının olumlu ve olumsuz yönleri var mıdır?

“Olumlu yönlerinin daha çok olduğunu düşünüyorum. Çünkü en başta olayın en yakın şahididir hatıratlar. Ayrıca öğrencilere geçmişle ilgili bir bakış açısı sunması da oldukça önemlidir bir olumlu yandır. Kıyaslama şansı da verir. Olumsuz yanı olsa olsa ilgisiz yetersiz öğrencilerde daha erken sıkılmalarına yol açabilir.” (Ö1).

“Tarih dersinde hatıratların kullanılmasıyla öğrencilerin konuları daha iyi anlayabileceği daha doğrusu o dönemle empati kurabileceği düşüncesindeyim. Aynı zamanda tarihsel gerçeği keşfederek öğrenme sağlanabileceği. Öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal yönden empati kurabileceği düşüncesindeyim. Buna karşın hatıratların doğru konu ile ilgili olması dönemi yansıtmaları konularında da öğretiminde dikkatli olması gerektiği kanısındayım.” (Ö2).

“Olumlu yönü; Tarihi birinci elden yaşayan kişilerin ağzından dinlemek, o günün koşullarına göre değerlendirme yapabilme imkânı sunabilmesi, sosyal, kültürel ve ekonomik durum hakkında bilgi sahibi olabilmek ve günümüz ile kıyas yapabilme imkânı sunabilmesi. Olumsuz yönü; hatıratlarda kişinin objektifliğini kaybetme ihtimalinin olması, olayları, günü veya koşulları kendi penceresinden anlatması gerçek bilgiyi yansıtmaması noktasında sıkıntı yaratabilir.” (Ö3).

“Olumlu yönleri olduğunu düşünüyorum. Dönemi yaşayanların sıkıntıları ve imkânları görmeleri öğrencileri anlamada, tarih şuru oluşturmada kesinlikle faydalı olacaktır.” (Ö4).

“Bence kullanılması çok gerekli ve olumlu.” (Ö5).

“Daha çok olumlu yönde etkilerinin olduğunu düşünüyorum. Tamamen kişinin bakış açısına bağlı.” (Ö6).

“Hatıratları kullanırken elbette dengeyi iyi korumalıyız. Okuduğumuz hatıratları konumuzla ilişkilendirmeliyiz. Hangi hatıratı hangi konuda okuyacağımızı iyi ayarlamalıyız. Tarihte asıl olan belgedir. Hatıratlar kesinlikle belgenin önüne geçmemelidir. Dersin kolay anlaşılmasını sağlamak için konuya ışık tutmasına özen göstermeliyiz.” (Ö7).

“Olumlu yönleri: öğrencilerin o konuya dikkatini çekmesi, Tarih dersini monotonluktan kurtarması, akılda kalıcı olması. Olumsuz yönleri: hatıratları yazarların tarafsız olamamaları, objektif olamamaları tarihi bilgilerin doğruluğuna gölge düşürebilir.” (Ö8).

“Olumlu: Olumlu yanları olarak tarihin çok yönlülüğünü keşfetmemize ve olaylara farklı gözle bakmanın önemini kavramamıza neden olur. Kayıtlara girmemiş özel bilgilere ulaşabiliriz. Her an bir sürprizle karşılaşabiliriz. Tarihi bir şahsiyeti anlatan birçok eserden farklı olarak kişiyi kendi diliyle tanıma ve tarihsel yönünü daha yakından çeşitli olarak tanıyabiliriz. Olumsuz: Tarafsızlık yitirebildiği için tarihçi için vazgeçilmez bir yere sahip olan objektiflikten uzaklaştırabilir. Karşılaştırmalı bakılmadığı takdirde tek başına kullanılması olayın yanlış veya eksik öğrenilmesine yol açabilir. Hatıratın tenkidi yapılmazsa tarihi şahsiyet zan altında kalabilir. Doğrular başka bir hal alabilir vs.” (Ö9).

“Olumlu yönleri: Dersi monotonluktan kurtarır. 1. elden kaynaklara örnektir. Dönemin bakış açısını yansıtır. Olumsuz yönleri: Objektif olmayabilir. Olayların tamamen gerçeğini değil de sahibinin anlatmak istediklerini yansıtabilir. Fazla kullanıldığında dersin hedef ve amaçlarından sapmasına neden olur.” (Ö10).

“Tenkit yapılmadan kullanılamaz. Çünkü tarihi bilgiler çarpıtılabilir.” (Ö11).

“Tarihin en önemli argümanlarından birisi olayı olduğu zamana göre değerlendirmek ise hatırat sahibi bizden daha fazla bilgiye sahip olacaktır.” (Ö12).

Çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin yöneltilen soru hakkındaki görüşleri incelendiği zaman, öğretmenlerin neredeyse tamamına yakını, hatıratların eğitim-öğretim sürecinde kullanılmasının olumlu yönlerinin olduğunu ifade etmişlerdir. Tarih öğretmenleri bu görüşlerini ise dersin monotonluktan kurtarılması, olayın gerçekleştiği zamanın koşullarının anlaşılmasına katkı sağlaması, olayların farklı boyutlarının aydınlatılması gibi

gereklere dayandırmışlardır. Olumsuz yönlerini ifade eden tarih öğretmenlerin temel gerekçeleri ise hatıratların objektif olmadıkları noktasında toplanmıştır. Öğretmenlerin böyle bir değerlendirmede bulunmaları, hatıratlarda tarihi belgelerin incelenmesinde öncül kabul edilen tenkit işleminin sürece koşulmamasından kaynaklanıyor olabilir.

3.3. DERSLERE GÖRE KULLANILABİLİRLİK DURUMLARI

Sizce hatıratlar tarih derslerinin hangilerinde eğitimsel bir araç olarak okutulabilir?

“8. sınıfta 11. Sınıf İnkılap Tarihi dersinde daha çok kullanılabilir. Çünkü bu derse ait hatıratlar hem daha çok hem de daha rahat ulaşılabilir durumda. Müfredat bunu maalesef engellemektedir.” (Ö1).

“Özellikle T.C. İNKILAP TAR. VE ATATÜRKÇÜLÜK dersi konuları içeriği hatıratların eğitimsel bir araç olarak okutulabileceği düşüncesindeyim. Dersin konuları hedef davranışları açısından elverişli.” (Ö2).

“Bütün eğitim kademelerinde kullanılabilir. Özellikle öğrencilerin farklı yönleriyle tarihi algılamasına yardımcı olabilmesi, bakış açısı kazandırması açısından önemli olacaktır.” (Ö3).

“Kesinlikle okutulmalıdır. Bütün sınıflar için düşünüyorum. Ama farklı ders saati ayrılmalı. O dersi münhasır olarak görmeli. İlgi ve sevgisi artabilir.” (Ö4).

“Tarih 11 ve Ç.T.D.T.[Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi] derslerinde okutulabilir. Yakın dönem hatıratlarına ulaşmaları ve günümüz dünya siyaset tarihini anlayıp yorum yapmaları daha kolay oluyor. Ayrıca Osmanlı dönemine ait hatıratları okurken öğrencilerin yaptığı en önemli hata, Osmanlı döneminde olayları günümüz dünya düzenine göre yorumlayıp olumsuz eleştiriler yapmaları. Bence öğrencilere öğretilmesi gereken ilk şey tarihi olayları değerlendirirken dönemin şartları içerisinde düşünüp, ona göre yorum yapmalarını sağlamaktır.” (Ö5).

“Özellikle 10. Sınıf İnkılap tarihinde ve 11. Sınıflarda okutulabilir.” (Ö6).

“Yakınçağ derslerimizi konu edinen derslerde eğitimde bir araç olarak daha çok kullanabiliriz. Çağdaş Türk ve Dünya derslerinde, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde birde Tarih 10 dersinin 19. ve 20. Yı konularını işlerken yararlanabiliriz. Nedenine gelince bahsi edilen derslerin konularında daha çok hatırat kitaplarının mevcut olması, birde yakın tarih olmasından dolayı okunan hatıratla daha kolay empati kurulabilmesidir.” (Ö7).

“Hatıratların yaygın olarak ortaya çıkması, Osmanlı Devletinin son çeyrek yüzyılı ve 2. Meşrutiyetten sonra olmuştur. Bu yüzden de Hatıratlar Yakınçağ Tarihi konularında, Osmanlı tarihi ve Milli Mücadele dönemlerinde kullanılması daha uygun olur. Tarih 10, T.C. İnkılâp Tarihi, Çağdaş Türk ve Dünya tarihi derslerinde okutulabilir.” (Ö8).

“İnkılap Tarihi ve diğer alan derslerinin hepsinde aslında okutulabilir. Dar bir alanda konu başlığıyla sınıflandırılıp bu konuda tarama yaptırılabilir. Hatıratın hepsinin akılda tutulup sonuçlar üretilmesini zorlaştırabileceğini düşünüyorum. Örneğin Cumhuriyet Tarihinde İstiklal Mahkemeleri hususunda dönemin tarihi kişiliklerinin hatıratında ne gibi bakış açıları olduğu gibi dar alan çalışması verimli olabilir.” (Ö9).

“Lise öğreniminde hatıratlar her derste kullanılabilir. Fakat bağımsız bir ders olarak okutmak mantıklı değil. Çünkü tarih derslerinin yoğun konu içeriği öğrencinin dersten sıkılmasına neden olmaktadır. Tarih derslerine karşı soğukluk meydana getirmektedir. Tarih öğretmenleri öğrenciye dersi sevdirecek çareler aramalıdır.” (Ö10).

“Hiçbiri çünkü yanlıdır.” (Ö11).

“Özellikle 8, 11 ve 12. Sınıflarda kullanılması gerektiğini düşünüyorum.” (Ö12).

Çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin soru hakkındaki görüşleri incelendiği zaman, öğretmenlerin tamamına yakını hatıratların İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük derslerinde kullanılabilmesine yönelik görüş ileri sürerlerken, bazıları Çağdaş Dünya Tarihi, bazıları ise 10. Sınıf tarih derslerinde kullanılabilmesi yönünde görüş beyan etmişlerdir. Tarih derslerinin tamamında kullanılabilmesine yönelik görüş beyan eden öğretmen ise 1 kişidir. Bu durum, ülkemizde hali hazırda yazılmış olan tarih dersleri ile ilişkili hatıratların büyük bir çoğunluğunun ele alınan dönem olarak milli mücadele ve cumhuriyetin kuruluş yıllarını içermelerinden kaynaklanıyor olabilir.

3.4. HANGİ BOYUTLARDA KULLANILABİLECEĞİ

Sizce hatıratlardan tarihin hangi boyutlarının (siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel vd.) öğretimde yararlanılabilir?

“Siyasal hariç diğer alanlarda faydalanılabilir. Ancak siyasi konular eğitimde farklı algılar oluşturabileceği için genelde yararlanmaktan kaçındığımız bir alandır.” (Ö1).

“Dönemi yansıtan hatıratlardan her alanda yararlanılabileceğini düşünüyorum. Tarih öğretmenlerinin en fazla siyasi yönden işine yarar.” (Ö2).

“Eğer hatıratı yazan kişinin objektifliği noktasında tam emin olunursa tarihin bütün boyutlarında yararlanılabilir. Eğer objektiflik noktasında emin olunamıyorsa farklı bakış açıları kazandırmada yine kullanılabilir.” (Ö3).

“Bütün boyutlarında yararlanılabilir.” (Ö4).

“Hatıratların sosyal ve kültürel boyutlarından yararlanmak modern tarih anlayışına uygun, çünkü çok fazla siyasi ve ekonomik bilgi hem öğrenciyi sıkıyor hem de milli manevi değerleri verme konusunda eksik kalıyor.” (Ö5).

“Hepsinden yararlanılabilir. Yine Nutuk’u örnek verecek olursak dönemin Türkiye’si hakkında hem siyasi hem sosyal hem ekonomik hem de kültürel bilgilere değinilmiştir.” (Ö6).

“Konu ile ilgili elimizde hatıratlar olduğu sürece bence tarihin bütün boyutlarını öğretmek için yararlanabiliriz. Öğrenci hatıratları okudukça konunun özüne uygun empati yapar, olayı yaşamış insanların yaptıkları eylemleri yaşayanların açısından bakarak onları daha kolay anlaması mümkün olabilir. Bu yönetici kamu görevlisi, asker ve vatandaş olabilir.” (Ö7).

“Daha çok kültürel ve sosyal açıdan yararlanılabilir.” (Ö8).

“Bence her yönüne bakabilir. Hatıratın insanın meşgul olduğu her alana dair az veya çok değinilmiş olabilir. Konulara ipuçları verebilir.” (Ö9).

“Hatıratlardan her konuda yararlanılabilir.” (Ö10).

“Tenkit yapıldıktan sonra her yerde kullanılabilir.” (Ö11).

“Tamamını kullanmak gerektiğini düşünüyorum. Sonuçta tarihe konu olan insanlarda da yukarıda belirtilen konuların tamamını yaşadıkları bir süreçten geçmişlerdir.” (Ö12).

Çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin soru hakkındaki görüşleri incelendiği zaman, öğretmenlerin neredeyse hepsi hatıratların tüm boyutlarda kullanılabileceğini ifade etmekteyken, bu boyutların içerisinde özellikle sosyal ve kültürel boyutlarda daha faydalı olabileceği görüşü dile getirilmektedir. Bu durumun gerekçesi olarak ülkemizde okutulan tarih ders kitaplarının içeriklerinin siyasi olaylarla yüklü olması nedeniyle öğretmenlerin, öğrencilerinin ele alınan dönemin sosyal ve kültürel özellikleri konusunda ders kitaplarından yeterince bilgi edinemedikleri düşüncesinden kaynaklanıyor olabilir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Eğitim-öğretim sürecinin yaşandığı tüm alanlarda olduğu gibi tarih öğretiminin de en temel amacı, öğrencilerin ele alınan konuyu tüm boyutlarıyla daha iyi anlamalarını sağlamaktır. Bu nedenle mümkün olduğu kadar çok öğretim materyalini tarih öğrenimi sırasında öğrencilerin hizmetine sunmak gerekmektedir. Yapılan akademik çalışmalarda da tarih derslerinde kullanılan öğretim materyallerinin çeşitliliğinin artırılması gerektiği yönünde bulgular yer almaktadır (Ayrıntılı bilgi için bakınız; Ulusoy, 2009: 423). Bu çalışmada giriş kısmında değinildiği üzere bu öğretim materyalleri içerisinde değerlendirilen hatıratların, tarih öğretmenlerine göre eğitim öğretim süreci içerisinde kullanılma durumları ile ilgili görüşleri incelenmiştir. Bu bağlamda öğretmenlere yöneltilen sorular 4 tema altında yapılandırılmıştır. Bu temalara göre araştırmada elde edilen sonuçlar şu şekilde ifade edilebilir:

Tema 1- Bilgi Sahibi Olma Durumları: Tarih öğretmenlerinin hatıratların tarih derslerinde eğitim-öğretim sürecinde nasıl kullanılabilmesiyle ilgili yeterli düzeyde bilgi sahibi olup olmadıkları yönünde iletilen soruya verdikleri cevaplar incelendiği zaman, yeterli bilgi sahibiyim diyen iki, kısmen bilgi sahibiyim diyen üç, bilgi sahibi olmadığını ifade eden öğretmenler ise beş kişiden oluşmuştur. Bu aşamada tarih öğretmenlerinden hatıratların eğitim-öğretim sürecinde nasıl kullanılabilmesiyle ilgili bilgi sahibiyim olduğumu düşünüyorum şeklinde görüş beyan eden öğretmenler, sahip oldukları bu bilgiyi almış oldukları akademik eğitimleri ve mesleki tecrübelerine dayandırmaktadırlar.

Hatıratların eğitim-öğretim sürecinde nasıl kullanılması gerektiği konusunda bilgi sahibi olmadıklarını ifade eden öğretmenlerin mevcudiyeti, tarih öğretmenlerinin lisans eğitimlerinde hatıratların birer eğitim aracı olarak nasıl kullanılması ile ilgili ortak bir eğitimden geçemedikleri sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Milli Eğitime bağlı okullarda tarih öğretmenliği yapanların bir kısmı üniversitelerin fen-edebiyat fakültelerinin tarih bölümlerinden, diğer kısmının ise tarih öğretmenliği bölümlerinden mezun olmaları ortak bir formasyon eğitiminin gerçekleşmemesinin gerekçesi olarak gösterilebilir. Öyle ki hali hazırda lisans eğitimi veren tarih öğretmenliği bölümlerinin sayısı 7'dir.

Tema 2- Olumlu ve Olumsuz Yönleri: Tarih öğretmenlerinin hatıratları eğitim-öğretim sürecinde kullanmanın olumlu ve olumsuz yönleri nelerdir sorusuna sadece olumlu

ya da olumsuz yönde görüş beyan etmemeleri, belli kriterlere dikkat edildiği takdirde hatıratların kullanılmasının öğrencilerin tarih konularını öğrenmelerine fayda sağlayacağını bir göstergesi niteliğindedir. Bu kriterlerin başında ise hatıratların objektif olup olmadıkları ve dönemin özelliklerini yansıtmayı yansıtmadıklarının tespit edilmesi gelmektedir.

Şüphesiz hatıratlarda yer alan bilgiler, bir tarihçi tarafından kaleme alınan ve tarihsel araştırma / inceleme yöntemlerinin sürece koşulduğu eserlerde yer alan bilgilerle aynı kategoride değerlendirilemez. Herhangi bir inceleme ve değerlendirmeye tabi tutulmamış bir hatırat, Birinci'nin (1998) ifade ettiği gibi "tarihin en hassas ve tehlikeli malzemesini teşkil etmektedir". Ayan (2010: 92) ise "hatıratlar tarihsel kanıt özelliğini, ancak tarihinin onu bir mukayesesinden sonraki tutumuyla edinir" diyerek hatıratların bir araç olarak kullanılmasını aşamasında dikkatli davranılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle tarih araştırmalarında belgelerin objektifliğinin tespit edilmesi aşamasında gerçekleştirilen tenkit işleminin (Halkın, 1989; Coşkun, 2009) eğitim-öğretim sürecinde kullanılmalarından önce hatıratlara da uygulanması gerekmektedir.

Olumlu yönlerine gelince tarih dersleri konusunda yapılan pek çok çalışmada bu derslerin sıkıcı, monoton ve ezber gerektiren dersler olduğu yönünde görüşler dile getirilmiştir (Erden, tarihsiz: 36; Safran, 2006: 10; Demircioğlu, 2010: 99; Sarıköse, 2011: 313). Tarih öğretmenlerinin hatıratların eğitim-öğretim sürecinde kullanılmalarından beklenen faydalar göz önüne alındığı zaman, yukarıda dile getirilen sorunlarında üstesinden gelinmesi aşamasında faydalı olacağı görüşü dile getirilebilir. Çalışmaya katılan tarih öğretmenlerinin bazılarının da ifade ettiği gibi hatıratlar ele alınan dönemde meydana gelen olayların farklı bakış açısıyla değerlendirilebileceğinin öğrenciler tarafından keşfedilmesi amacına da hizmet edecektir. Çünkü hatırat yazarları ekseriyetle bizzat gördükleri, duydukları olayları kendi bilgi, beceri ve değerleri ile tahlil edip kaleme almışlardır. Öğretim programlarında ele alınan dönemle ilgili hatıratların okutulması, öğrencilerin tarih konularını öğrenmeleri aşamasında sürece koşmaları istenilen tarihsel becerilerin (Tarihsel Kronoloji, Tarihsel Analiz ve Yorum, Tarihsel sorgulama vd.) kullanımını da gündeme getirecektir. Okutulmakta olan ders kitaplarında hatıratlardan pasajlara yer verilmesi, bu eserlerin öğretim programlarında -öğrencilerin dersi sevmelerini sağlayacak araçlardan (edebi eserlerden) birisi- olarak ifade edilmesinden daha fazla anlam taşıdıklarının bir göstergesi şeklinde değerlendirilebilir.

Tema 3- Derslere Göre Kullanılabilirlik Durumları: XVI. yüzyıldan itibaren Avrupa'da edebiyatın özel bir türü olarak ilk örnekleri basılan hatıratlar (Akar-Karakoç, 2004: 383), ülkemizde XIX. yüzyıldan itibaren görülmeye başlamış, 1908'den itibaren ise hatıratların yazımında kayda değer bir artış yaşanmıştır (Çukurova, 1999). Haniççe (2008) tarafından yazılan "II. Meşrutiyet Dönemine Dair Hatırat Bibliyografyası Denemesi" isimli çalışmada 1908-1922 yılları arasını içeren, kitap formatında basılmış hatıratların sayısının iki yüz otuz beş civarında olduğu belirtilmektedir. Akter (1999-2000: 229-365) tarafından yazılan başka bir eserde ise 1918-1938 yılları arasında ülkemizde dört yüzün üzerinde hatıratın basıldığı bilgisi yer almaktadır. Bu bilgiler dikkate alındığı zaman hatıratların, Osmanlı devletinin dağılma ve Türkiye cumhuriyetinin kuruluş dönemlerinde meydana gelen olayların siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel boyutları hakkında ne kadar bilgi

içerdikleri daha iyi anlaşılacaktır. Çalışmaya katılan tarih öğretmenlerinin hatıratların özellikle İnkılap Tarihi ve Çağdaş Dünya Tarihi derslerinde okutulabileceği yönündeki görüşleri dikkate alındığı zaman, kanaatimizce bu durum tarih derslerinde okutulabilecek hatıratlar hakkında tarih öğretmenlerinin bilgi sahibi oldukları sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Tema 4- Hangi Boyutlarda Kullanılabileceği: Tarih öğretmenleri hatıratların içerdikleri konular itibarıyla tarihin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik boyutlarının öğretiminde kullanılabileceğini ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin verdikleri cevaplar incelendiği zaman ağırlıklı olarak sosyal ve kültürel boyutlara daha fazla değinildiği görülmüştür. Bu tür bir görüşün ileri sürülmesinin gerekçesi olarak ders kitaplarında var olan sosyal ve kültürel içerikteki bilgilerin, siyasi olaylara göre daha az var olmaları ifade edilebilir. Çalışmaya katılan öğretmenlerden birisinin de ifade ettiği “Öğrenci hatıratları okudukça konunun özüne uygun empati yapar, olayı yaşamış insanların yaptıkları eylemleri yaşayanların açısından bakarak onları daha kolay anlaması mümkün olabilir. Bu yönetici kamu görevlisi, asker ve vatandaş olabilir” görüşünün hatıratların eğitim-öğretim sürecinde kullanılmasının önemine işaret ettiği gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Öyle ki Altıkulaç (2014) tarafından gerçekleştirilen çalışmada tarih derslerinde hatıratların kullanımının öğrencilerin tarihsel empati becerilerini olumlu yönde geliştirdiğine yönelik bulgulara ulaşılmıştır.

Tarih derslerinde ve ders kitaplarında ekseriyetle tanınmış insanların hayatlarına ve olaylar karşısındaki tutumlarına yer verilmektedir. Bu durum sıradan insanların tarihin öznesi olabileceği -tarihi bir olayı etkileme veya ondan etkilenme açısından gerçeğinin ihmal edilmesine neden olmaktadır. Çalışmaya katılan tarih öğretmenlerinden bir başkasının da ifade ettiği gibi “hatıratta insanın meşgul olduğu her alana dair az veya çok değinilmiş olabilir”. Batı dünyasında 18. yy. ile birlikte başlayan ve Macaulay tarafından dile getirilen tarihin sadece tanınmış ünlü insanlara değil sıradan insanlara da odaklanması gerektiği gerçeği 20.yy la birlikte karşılık bulmaya başlamıştır (Southgate, 2012: 153-154). Bu durum edebi ürünlerin tarih öğretiminde faydalanılması sonucunu da beraberinde getirmiştir. Bu aşamada batı dünyasında tarihsel romanlar, tarihin toplumsal katmanlara indirgenmesi yolunda önemli bir rol üstlenmiştir. Carlyle bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “... tarihsel romanlar bütün apaçık görülebilen ama tarihçiler ve diğerleri tarafından henüz anlaşılmamış olan şu hakikati öğretmiştir; Bu geçmiş çağın insanlara ait protokollerle, devlet tahvilleriyle, uyumsuzluklarla ve soyutlamalarla değil, aslında yaşayan insanlarla dolu olduğudur (Hal, 1967: 36’dan aktaran Southgate, 2012: 196). Bu sayede Simmel (2010: 9)’in de ifade ettiği tarihin ruhsal olayları içermesi gerektiği, aksi takdirde tarihin bir kukla oyunu olarak algılanabileceği eleştirisi bir nebze olsa giderilmeye çalışılmıştır. Kanaatimizce bu bağlamda hatıratlar, tenkit işleminin ardından eğitim-öğretim sürecinde kullanılmalı haline tarihi romanların sağlayacağı katıdan çok daha fazlasını verecek içeriğe sahiptirler.

Hatıratların çalışmanın giriş kısmında izah edildiği üzere eğitim-öğretim sürecinde kullanılmasının faydalarının da sınırlılıklarının da olduğu muhakkaktır. Çalışmaya katılan tarih öğretmenlerinin verdikleri cevaplar değerlendirmeye tabi tutulduğu zaman pek çok öğretmenin hatıratların birer eğitim-öğretim aracı olarak kullanılabileceği yönünde görüş

beyan ettikleri anlaşılacaktır. Bu durum öğretmenlerin almış oldukları lisans düzeyindeki eğitim göz önüne alındığı zaman hatıratların eğitim-öğretim sürecinde objektiflik durumları tespit edilmediği için kullanılamaz yönünde cevaplar vermeleri beklenirken, verilen cevaplarda kullanılabileceği yönündeki ifadelerin bulunması, öğrenci ihtiyaçları ve öğretim programlarında yer verilen hedefler ışığında öğretmenlerin duyarlılığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu aşamada yapılması gereken ilk iş, hatıratların eğitim-öğretim sürecinde nasıl kullanılacakları ve kullanılmaları aşamasında nelere dikkat edilmesi gerektiğinin öğretim programlarında yer almasının sağlanmasıdır.

Gerçekleştirilecek bu uygulamanın ardından Milli Eğitim Bakanlığı tarafından öğrencilerin okuması için tavsiye edilen 100 temel eser içerisine, bakanlık tarafından oluşturulacak alan uzmanı kişilerden oluşan ilgili kurulların gözetimi ve denetimi altında seçilecek olan hatıratların içerik ve dil yönünden incelenip öğrenci seviyesine uygun hale getirilerek yer alması sağlanmalıdır. Sonuç olarak hatıratların eğitim-öğretim sürecinde kullanılma durumları ile ilgili farklı boyutlarda akademik çalışmalar yapılmasının başta tarih öğretimi olmak üzere pek çok alana katkı sağlayacağı görüşü dile getirilebilir.

KAYNAKÇA

Akar, Ş. K., Karakoç, İ. (2004). Siyasi Tarih Kaynağı Olarak Hatırat ve Gezi Notları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2 (1): 383-421.

Akter, A. (1999-2000). Anılar Bibliyografyası. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3 (9-10), 229-265.

Altıkulaç, A. (2014). Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersinde Hatıratların Kullanımının Öğrenme Sürecine Etkisi. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ayan, E. (2010). Alman Subaylarının Hatıralarına Göre Çanakkale’de Mustafa Kemal. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (11), 92-102.

Bal, M. S. (2011). Türkiyede Tarih Öğretiminin Sorunları ve Çözüm Yolları Konusunda Öğretmen Adayı ve Öğretmen Görüşlerinin Karşılaştırılması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15), 371-387.

Birinci, A. (1998). Hatırat Türünden Kaynakların Tarihi Araştırmalardaki Yeri ve Değeri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 14 (41), Erişim Tarihi 16 Ağustos 2014, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-41/hatirat-turunden-kaynaklarin-tarihi-arastirmalardaki-yeri-ve-degeri>

Carretero, M., Alphen, F. V. (2014). Do Master Narratives Change Among High School Students? A Characterization of How National History Is Represented. *Cognition and Instruction*, 32 (3), 290-312.

Coşkun, M. (2009). Türk Tarih ve Edebiyat Kaynaklarının İç ve Dış Tenkidi Meselesi. *Turkish Studies International Periodical for the Languages*. 4 (2): 188-198.

Çukurova, B. (1999). Milli Mücadele Anıları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi-I. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 6 (23): 321-356.

Deibel, T. L. (2002). Teaching Foreign Policy with Memoirs, *International Studies Perspectives*, 3, 128-138.

Demircioğlu, İ. H. (2010). *Tarih Öğretiminde Öğrenci Merkezli Yaklaşımlar*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Doerr, K. (2000). Memories of History: Women and the Holocaust in Autobiographical and Fictional Memorials, *SHOFAR*, 18 (3), 49- 63.

Dönmez, C., Yazıcı, K. (2008). *T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Konularının Öğretimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Erden, M. (Tarihsiz). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Alkım Yayınları.

Fogarty, R. S. (2006). Memoirs True and False, *The Antioch Review*, 64, (4), 780-785.

Halkın, L. E. (1989). *Tarih Tenkidin Unsurları*. Bahaeddin Yediyıldız (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Haniççe, M. (2008). II. Meşrutiyet Dönemine Dair Hatırat Bibliyografyası Denemesi. *Bilig*, (47), 147-166.

MEB. (2007). *Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih Dersi Programı*, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. Erişim Tarihi 12 Temmuz 2014, <http://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72>

MEB. (2011a). *Ortaöğretim 10. Sınıf Tarih Dersi Öğretim Programı ve 10. Sınıf Seçmeli Tarih Dersi Öğretim Programı*, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. Erişim Tarihi 12 Temmuz 2014, <http://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72>

MEB. (2011b). *Ortaöğretim 11. Sınıf Tarih Dersi Öğretim Programı*, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. Erişim Tarihi 12 Temmuz 2014, <http://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72>

MEB. (2012). *Ortaöğretim T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı*, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. Erişim Tarihi 12 Temmuz 2014, <http://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72>

MEB. (2015). *T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi 8. Sınıf Programı*, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. Erişim Tarihi 02 Ocak 2015, <http://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72>

Olgun, İ. (1972). Anı Türü ve Türk Edebiyatında Anı, *Türk Dili Anı Özel Sayısı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, XXV, 403-427.

Rouet, J-F., Favart, M., Britt, M. A., Perfetti, C. A. (1997). Studying and Using Multiple Documents in History: Effects of Discipline Expertise. *Cognition and Instruction*, 15 (1), 85-106.

Safran, M. (2006). Türk Tarih Öğretimi ve Meseleleri. *Tarih Eğitimi Makale ve Bildiriler* içinde (s. 175-189). Ankara: Gazi Kitabevi.

Sarıköse, B. (2011). Tarih Öğretiminde Menkıbelerin Kullanımı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), 311-321.

Simmel, G. (2010). *Tarih Felsefesinin Problemleri*. Gürsel Aytac (Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Southgate, B. (2012). *Tarih: Ne ve Neden Antik, Modern ve Postmodern Yaklaşımlar*. Çağdaş Dizdar, Erhan Baltacı, Didem Salihoğlu, Tuba Altın, Berkay Ekrem Ersöz (Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.

TDK (2015). *Hatırat*, Erişim Tarihi 11 Ekim 2014, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.54e5efce12c893.62695277.

Ulusoy, K. (2009). Lise Öğrencilerinin Tarih Dersinin İşlenişi ile İlgili Düşünceleri (Ankara Örneği), *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (1): 417-434.

Ünal, Y. (2010). "Türkiye'de Tarihçilik, Tarihçiliğin Gelişimi (15-20. yy) ve Türk-Batı Tarihçiliğine Örnek İki Kitabın Karşılaştırmalı Analizi", *Kelam Araştırmaları*, 8 (2): 183-210.

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, Ö. (2003). Türkiye'de Tarih Öğretiminin Sorunları ve Çağdaş Çözüm Önerileri, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (2), 181-190.

Zembylas, M., Bekerman, Z. (2004). Education and the Dangerous Memories of Historical Trauma: Narratives of Pain, Narratives of Hope, *Curriculum Inquiry*, 38 (2), 125-154.